

“ESKİ TÜRKÇEDE İLGI VE BELİRTME DURUM EKLERİ ÜZERİNE” ADLI MAKALEDE BİR DÜZENLEME¹

Hakan ÖZDEMİR*

Özet

Eski Türkçe dönemindeki belirtme ve ilgi durum ekleri üzerine birçok çalışma yapılmıştır. Bu ekler arasında kurulan ‘belirlilik’ paydaşlığı, eklerin birbirinin yerine kullanıldığı izleniminin en önemli sebebi sayılabilir. Şüphesiz bu durum bir algı yanlışlığından kaynaklanmaktadır. Bu çalışmada, Çağatay ve Harezmi Türkçelerindeki konuyla ilgili örneklerle Karaçay-Malkar ve Kumuk Türkçeleri üzerinden bir çıkarım yapılarak adı geçen eklerin Eski Türkçe ve devamı için yeniden yapılandırılması hedeflenecektir.

Anahtar Kelimeler: belirtme durum eki, ilgi durum eki, Eski Türkçe, Çağatay Türkçesi.

A REGULATION ON THE ARTICLE NAMED AS “ON GENITIVE AND ACCUSATIVE SUFFIXES IN OLD TURKIC”

Abstract

There are several studies on the accusative and genitive suffixes. It has been exceeded the linguistic reality by considering the fellowship of ‘certainty’ between two structure. Certainly it is originated from the error of perception. It is aimed that the reconstruction of two structure by the help of the samples from Chagatay Turkish and the situation of the dialects of Karaçay-Malkar and Kumuk Turkish.

Key Words: Accusative suffix, genitive suffix, Old Turkic, Chagatay Turkish.

¹ Bu yazı daha önce *Dil Araştırmaları* dergisinde yayımlanmış olup aynı dönemde çıkmasından dolayı göremediğimiz Pekaçar-Erdem 2015 gibi yayınlardan dolayı yeniden gözden geçirilmiştir (Özdemir 2015: 121-132).

* Doç. Dr., Giresun Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, ozdemirhn@yahoo.com.

GİRİŞ

Eski Türkçe dönemi, bazı biçimbirimlerin kendi temel işlevleri dışında birtakım başka işlevlerde kullanılmaları bakımından önemli bir zenginlik ortaya koyar. Özellikle yönelme veya bulunma gibi isim çekim eklerinde gözlemlenen bu hâl, bir algılama kırılması veya yanılışı olarak düşündüğümüz bir başka durumu da beraberinde getirmiştir. Durum eklerinin bir diğer işlevi yerine getirmesi böylece birden fazla işlevi yüklenmesi, aynı durumda olmayan *-n/* belirtme durum eki gibi başka eklerin de ilgi gibi farklı işlevleri yükleniyor görüntüsü vermesine sebep olmuştur.

İlgî ve belirtme durum eklerinde yukarıda bahsi geçen algı yanılması, Türkoloji'de uzun yıllardan beri bu iki ekin birbirine karıştırılmasına sebep olmuştur. Özellikle belirtme durum ekinin kullanım sıklığındaki genişlik, çoğu durumda ilgi durum eki yerine bu eklerin kullanıldığı savlarının ortaya atılmasına sebep olmuş ve dönem özelliklerini gösteren gramerlerde konu bu şekliyle ele alınmıştır (Tekin 2000: 123, 153-154; Eraslan 2012: 135, 137-138, 304-305; Hacıeminoğlu 1996: 34-35, 37, 42, 92 vb.). Bu durum ittifakla kabul edildikten sonra da sebepleri üzerinde durularak sonraki çalışmalarda bu görüş desteklenmeye çalışılmıştır (Grönbech 2000: 141; Karahan 2011: 211-226).

Bu karışık durumu bir dil mantığı içinde ele alan incelemelerin temel noktasını, her iki yapı için de geçerli olan 'belirlilik' işlevi oluşturmaktadır. Bugüne kadar iki yapının bu belirlilik işlevi üzerinden birbirine olan yakınlığı, eklerin kullanımlarındaki karışmanın veya daha açık ifadeyle belirtme durum ekinin ilgi durum ekinden 'rol çalması' gibi algılanabilecek bu durumun açıklayıcısı olarak güçlü bir kabule sahip olmuştur.

Geçmişte Eski, Karahanlı, Harezmi ve Çağatay Türkçelerinde günümüzde de Yeni Uygur Türkçesi ve birtakım Özbek ağızlarında varlığı devam ettiği öne sürülen bu durum, belirtme durum ekinin ilgi durum eki yerine de geçecek bu ikili kullanımı, bizce başka bir açıklamaya ihtiyaç duymaktadır.

1. *+n/* Biçimbirimi

Aynı seslerin farklı görevler üstlenmesi dilbilimde bilinmeyen bir durum değildir. Mesela eklemeli dillere göre oldukça az sayıda eke sahip İngilizcede bile */s/* sesi hem ilgi hem de çokluk ekini karşılayacak şekilde karşımıza çıkar. Türk dili tarihi boyunca da detaylı bir inceleme yapılsa bu durumun birçok örneğiyle karşılaşılabilir. Burada sadece Köktürkçede kullanılan */g/* ve */n/* sesleri için şu manzarayla karşılaşırız:

/g/ ve */n/* sesleri *+(X)g*, *+(l)n* şeklinde belirtme durum eki olarak karşımıza çıkar (Tekin 2000: 108).

Aynı sesler *+ıg* ve *+ın²* şeklinde yazıtlarda ilgi durum ekleri bünyesinde de kullanılmış ve *+(n)ıg* eki yanında adları ayrıca ilgi durum eki olarak sayılmıştır (Tekin 2000: 108).

² Ekin bu gösterimi Eski Türkçe için geçerlidir. XIV. yüzyılda İdil Bulgarlardaki kullanım için bu şekil kullanılsa yanlış olacağı ortadadır. Kanaatimizce sonuç bölümünde de değinildiği üzere her iki dönem için de aynı ekten bahsediyoruz: Çağatay Türkçesi'nde de belirtme durum eki olarak anılmasına bakarak *+n/* ilgi durum ekiyle aynı kaderi paylaştığı söylenebilir. *+(l)n* eskicil bir ilgi durum eki olup belirtme ekiyle benzerliği dikkat çekicidir.

Bunlardan /g/ sesi, 'isim çekiminde ikinci teklik kişi iyelik ve fiil çekiminde II. teklik kişi eki' olarak yine yukarıdaki işlevlerin yanında +(X)g şeklinde gramerlerdeki yerini almıştır (Tekin 2000: 103).

/n/ sesi ise ayrıca +(X)n şeklinde araç durum eki olarak işaretlenmiştir (Tekin 2000: 117).

Aynı seslerin ayrı ayrı işlevler için kullanılması gerek yazıtlarda gerekse sonraki dönemlerde bu şekilde gösterilebilir (Eski Türkçede başka birçok örnek için bk. Gabain 2007: 131-184). Fakat baskın bir işleve bakıp bu seslere hep aynı 'ek adı' verilmemiştir. İşlev belirtme ise belirtme eki, iyelik ise iyelik eki, araç durum gibi bir başka işlev ise, o işleve göre bu sesler bir ek adı almıştır. Hatta bu 'işleve göre ayırma'ya bakarak eklerin gösterimi de birbirinden küçük nüanslarla ayrılmıştır. Ama mesela /g/ sesi için, 'belirtme durum eki +(X)g aynı zamanda 2. teklik şahıs iyelik eki yerine kullanılmıştır' veya tersi şeklinde dil mantığımızı zorlayan bir önermeye gidilmemiştir. Peki, Eski Türkçe ve akabinde edatlardan önce zamirler üzerinde gördüğümüz +n/ biçimbirimine sırf fonemik benzerlik ve bazı örneklerde geçerli olan 'belirtilik' işlevindeki ortaklık sebebiyle belirtme durum eki demek doğru mu? Bu soruyu farklı bir açıdan açmak yararlı olacaktır.

Özellikle Karahanlı sahasındaki örneklerin gösterdiği duruma göre, +n/ belirtme durum eki, +(n)l/ ilgi durum ekiyle geçmişten bu tarafa adına nöbetleşme diyebileceğimiz bir ilişki içindedir. Bir an için bunun doğru olduğunu varsayarsak karşımıza şöyle bir manzara çıkar: *Bilhassa zaman geçtikçe edatlardan önce zamirler üzerinde genellikle +(n)l/ ilgi durum eki, bazen de +n/ belirtme durum eki kullanılmaktadır. +(n)l/ ilgi durum eki karşısında +n/ belirtme durum ekinin giderek kullanımı azalmaktadır. Azalmasına ve giderek kullanımdan düşmesine bakarak bu nöbetleşmenin zaman geçtikçe etkisini kaybettiğini söylemek dil mantığı için de uygundur. Gerçekten de eklerin işlevleri belirginleşmekte ve nöbetleşme anlamına gelecek birbirinin yerine kullanılma hadiseleri giderek ortadan kalkmaktadır. Hatta bugün ara sıra Yeni Uygur ve bazı Özbek ağızlarında ortaya çıkan nadir şekillerin durumu da bu açıklamaya uygun düşer. Karaçay-Malkar ve Kumuk Türkçeleri ise tüm Türk lehçelerindeki bu görüntünün aksine +n/ belirtme durum ekini ilgi durum eki haline getirmiştir.* Varsayımımıza burada bir ara vererek tam bu noktada akla gelen bir soruyu sormak istiyoruz: +n/ biçimbirimini ilgi durum eki olarak kullanan ve yukarıdaki nöbetleşme hadisesini -n/ eki lehine genelleştirdiği (!) anlaşılan Karaçay-Malkar ve Kumuk Türkçelerindeki durumu nasıl açıklayacağız? Tüm diğer Türk lehçelerinin aksine bu lehçelerde bahsi geçen nöbetleşme hadisesi, belirtme durum eki lehine bir genellik kazanmış olabilir mi? Yoksa yukarıda anlatılanların dışında bu lehçeler, ilk var oldukları günden bu tarafa +n/ biçimbirimini ilgi durum eki olarak mı kullanıyorlar? Eskicil bir ilgi eki olarak yorumlanacak ikincisinin önünde bir engel olduğu söylenemez, ama nöbetleşmeyi genelleştirme anlamına gelen birincisinin önünde tüm Türk lehçelerinin bugünkü durumu bir engel olarak durmaktadır. Eskicil bir ilgi eki olarak +n/ biçimbirimi bugün Yeni Uygur ve bazı Özbek ağızlarının da içinde olduğu birtakım lehçe ve ağızlar dışında kalan diğer tüm Türk lehçelerinde kullanım dışına itilmiştir. Buna karşın yine eskicil bir ilgi durum eki olarak +n/ biçimbirimi, Karaçay-Malkar ve Kumuk lehçelerinde bazı özel durumlar dışında tek ilgi eki olarak varlığını devam ettirmektedir.

Bu söylem, bizi Karahanlı Türkçesinde bir edat için, anlam farklılığı oluşturmeyen, iki farklı durum ekinin kullanılması yükünden de kurtarır. *Anıng teg* (KB, 1513), *anı teg* (KB, 662) örneklerinde +n/ biçimbirimine

belirtme durum eki dememek, bize, yukarıda gösterilen sebepten dolayı dil mantığına da uygun olarak 'eskicil bir şeklin yavaş yavaş yerini yeni şekle bıraktığını' söyleme imkânını verir. Ama 'nöbetleşme' olarak görülen ve 'belirlilik' üzerinden birbirine bağlanan iki şeklin (belirtme ve ilgi durum ekleri) kullanılması anlamına gelen açıklamaların önünde ise, yukarıda bahsedilen bugünkü tüm Türk lehçelerinin durumu bir engel olarak durmaktadır.

Bu ileri sürmelere ek olarak Türk dil tarihinin herhangi bir kesitinde /nI/ ses birliğinin 'ilgi durum işlevi' açık olarak gösterilebilirse buradan geriye veya ileriye doğru sağlıklı çıkarımlar yapılabilir diye düşünmekteyiz. Öyle ki eskicil şekillerin yüzyıllarca sözlü edebiyatta saklanarak korunduğunun sayısız örneklerini biliyoruz. 1960'larda keşfedilen Halaççanın durumu buna basit bir örnektir. Öyleyse yapılması gereken şey, Harezmi ve Çağatay Türkçelerinde zaten gösterilmiş örnekleri bu açıdan yorumlamak olmalı. Böylece Eski Türkçe döneminde edatlardan önce zamirler üzerinde ortaya çıkan +nI biçimbiriminin belirtme mi yoksa eski bir ilgi durum eki mi olduğuna karar verebileceğimiz sağlam delillere ulaşmış oluruz. Bu sayede aynı durumdaki edatlarda anlaşılması ve açıklanması güç olan 'belirtme isteminden ilgi istemine geçiş' şeklindeki açıklamadan ziyade, 'eskicil bir ilgi eki olarak +nI biçimbiriminin yerini bir başka şekle bıraktığı' hususu, +nI biçimbiriminin açıklayıcısı olarak gramerlerdeki yerini alır.

2. Türk Dil Tarihi Boyunca +nI Biçimbirimi Açık Bir Şekilde İlgî Durum Eki Olarak Kullanılmış mıdır?

Harezmi Türkçesine kadar +nI biçimbirimi açık olarak ilgi durum işleviyle kaydedilememiştir: *anamnı haqqı* 'anamin hakkı' (NF 287/5), *kaşmuşnı cümlesi* 'kavminin hepsi' (NF 76/2) (Pekaçar-Erdem 2015: 446). Harezmi Türkçesine kadar zamirler üzerinde *üze*, *birle*, *üçün*, *teg* gibi bazı edatlarla olan ekin kullanımı oldukça kısıtlı bir malzeme sunmaktadır. Açık olarak bu kullanımlarda ilgi durum işlevi belirlenememiş, onun yerine bugüne kadarki çalışmalarda, bu zamirler üstündeki +nI biçimbirimi fonemik benzerlikten dolayı belirtme durum eki olarak işaretlenmiştir. Aşağıda örneklerde gösterildiği üzere Harezmi Türkçesiyle gün yüzüne çıkan ekin 'ilgi durumu işlevi' önceki dönemlerde yok sayılmış ve yapı her durumda belirtme durum eki olarak kaydedilmiştir. Bu süregelen yaklaşıma, ilgi ekleri altında yer vermesine rağmen, "Kısaltılmış genitif eki (-nI)³, şeklen -nI/-ni akkuzatif eki ile aynılık taşıdığı için, **-nI/-ni ve (üçüncü şahıs iyelik ekinden sonra kullanılan) -n akkuzatif ekleri**, bazen üçüncü şahıs iyelik ekinden sonra -ning /-ning genitif eki fonksiyonunda çıkar; yani -i-n(I) / -i-n-(i) = -i-ning / -i-ning..." (Eckmann 1988: 57) şeklindeki açıklamalarıyla Çağatay Türkçesi için Eckmann da katılmıştır. Pekaçar-Erdem ise "Aslında ekin bu şekli, sondaki damak n'sinin çift dudak w sesine değişmesinden sonra düşmesi sonucu meydana gelmiş olmalıdır" açıklamasıyla günümüz lehçelerinde görülen ekin sonundaki ses düşmesinin şeklini vermişlerdir (Pekaçar-Erdem 2015: 447).

Konuyu derli toplu bir şekilde ele alarak somut bir zemine oturtmamızı sağlayan Karahan'ın verdiği örnekleri bu anlamda yeniden düzenlemek, konunun farklı bir bakış açısına kavuşması için yararlı olacaktır. İlk incelenmesi gereken örnekler, şüphesiz Çağatay Türkçesine dair Karahan'ın, Eckmann'ın örnekleri üzerinden verdikleri

³ Tarafımızdan eklenmiştir.

olmalıdır. Çünkü bu örneklerde şüpheye yer bırakmayacak şekilde *+nl* biçim birimini ilgi durum eki olarak görmekteyiz. Zaten Eckmann da bu örnekleri 'ilgi durum' başlığı altında ele almış fakat yukarıda gösterildiği gibi farklı bir değerlendirme yoluna gitmiştir (Eckmann 1988: 57):

kişilerin atını tavuşı 'kullarının atının gürültüsü'

bir kırgavulnu iskenesi 'bir sülünün⁴ butu'

Efrâsyabnu oğlu 'Efrasiyab'ın oğlu'

yıglamakingni sebebi 'ağlamanın sebebi'

Begler ve bahadırların barçanı köngli bir idi "Beyler ve yiğitlerin hepsinin gönlü bir idi" (Karahan 2011: 213).⁵

Örnekler bir şeyi çok açık bir şekilde gösteriyor ki tarihin bir döneminde Türk dil konuşurları */nl/* seslerini ilgi durum eki olarak kullanmışlardır. Bu konuşurların ise Çağatay dil konuşurları olması hiç ama hiç şartı değil. Çünkü bu lehçe konuşurları Türkçenin akla gelebilecek en eskicil başka özelliklerini de ustalıkla korumuşlar ve sonraki ardıllarına da miras olarak bırakmışlardır (Geniş bilgi için bk. Özdemir 2014: 137-145).

Bu örneklerden geriye doğru bir çıkarım yapmak zorundayız. Çünkü bu ekler Harezmi ve Çağatay Türkçelerinden önce de belirli bir devamlılık sergilerler. Türk dil konuşurları, */nl/* seslerini, yukarıda bahsi geçen *üçün, teg, birle, üze* gibi edatlardan önce zamirler üzerinde, bugünkü kullanıma da uygun bir şekilde ilgi durum eki olarak kullanmışlardır. Dilbilimci de bu örneklere bakarak nasıl *+(g)* biçim birimini belirtme durum eki ve II. teklik şahıs iyelik eki olarak ayırıyorsa *+nl* biçim birimini de belirtme durum eki ve ilgi durum eki olarak ayırmak zorundadır. Böylece 'XV. yüzyılda belirtme durum eki, ilgi durum eki yerine kullanılmıştır' yerine 'Çağatay dil konuşurları *+nl* biçim birimini, eskicil bir ilgi durum eki olarak kullanmıştır' açıklamalarına gramerlerimizde yer verebiliriz. Eskicil bir özellik olarak *zamir n'siz* bir kullanıma sahip Çağatay dil konuşurları, *+(n)Ing* ilgi durum eki yanında *+nl* biçim birimini de eskicil bir ilgi durum eki olarak kullanagelmişlerdir.

Konuyla ilgili örneklerin bir kısmını topluca değerlendirebilmek amacıyla yine Karahan'ın çalışmasından yararlanarak şöyle sıralayabiliriz:

Anı üçün ilig ança tutmuş erinç.

Biş balık anı üçün ozdı.

... **bizni üçün** (buyan) edgü kılınç kıltılar.

Änätkäkçäsi nätäg ärsär anı täg ok ävirgäli uğradı.

Muni täg körü tükedip ögirü sävinü bälینگläp oduntılar.

Anı teg devlet özüm yolunur.

Tiler erdim emdi sini teg kişi.

Bizni birle barmading.

⁴ İlgî eki tarafımızdan eklenmiştir.

⁵ Bu örneklerin içinde geçen *n*'li şekiller de (*yarar bu hasta köngül derdiğa okı-n yarası* 'bu hastanın gönül derdini senin okunun yarası iyileştirir' (Eckmann 1988: 57-58)) belirtme durum eki değil, bu yazının ikinci dipnotunda gösterildiği gibi eskicil bir ilgi durum ekidir.

Saray karşı yir suv sini birle yok.

Anı üze barça tapıntaçı bolsunlar.(Karahan 2011: 211-212)

Köktürk, Uygur, Karahanlı dönemlerinden seçilmiş bu örnekler yukarıda Harezmi ve Çağatay dönemlerinde kullanımı gösterilen ilgi ekini taşımaktadır. Ekin belirtme durum ekiyle örtüşen kullanımı, özellikle *sini teg* benzeri örneklerdeki aynılık, ekin yanlış olarak 'belirtme durum eki' olarak algılanmasını beraberinde getirmiştir.

Bünyelerinde açık olarak *+nl* biçim birimini barındıran zamirlerde bir problem görülmemektedir. *Sini teg* şeklinin bu durumu ise, aslında belirtme durum ekinde de görülen ve Türkçenin ünsüz ikizleşmesinden hoşlanmayan yapısıyla kolayca açıklanabilir (**sin-ni teg > sin-i teg*). Tüm bu örnekler boyunca yapılan yanlışlık, Harezmi ve Çağatay Türkçelerinde de varlığı ispatlanmış işlevin göz ardı edilmesinden kaynaklanmaktadır. Burada 'belirtme durum ekine' olan fonemik benzerlik yanlışlığının temelini oluşturmaktadır.

Karahan (2011: 212)'de ele alınan ve zamanla Türk dil coğrafyasının neredeyse tamamını kapsayan *+(n)Ing* veya *+(n)İŋ* ilgi ekli örnekler olan değişimin sebebini bu anlamda açıklamak oldukça kolaylaşır. *+(n)Ing* veya *+(n)İŋ* şekillerinin dışında kalan diğer ilgi durum ekleri (*+nl*, *+(l)n*, *+lg*), zamanla ya tamamen ya da birkaç lehçe istisnası ile kullanımdan düşmüşlerdir.

Aynı zaman dilimi içinde aynı işlevi karşılayan birden çok ekin kullanımının örnekleri bir önceki bölümün başında verilmiştir. Bu eklerdeki zenginliğin daha Köktürkçe döneminde bile var olması dilin bunlar için bir seçme döneminde olduğunu gösterir. Bunların bir kısmı zaman içinde geride kalacak ve lehçeler çoğu ekte tek şekilliliğe yönelecektir. Türk coğrafyasının genelinde ilgi ekinde de *+(n)İŋ* şekli ve türevleri, diğer *+lg*, *+(l)n* ve *+nl* ilgi durum eklerinin yerini alarak tekleşecektir.

Çağatay Türkçesi ve ardılı bazı lehçelerde ise ilgi ekindeki seçme işi bugüne kadar devam etmiş gözüküyor. Yeni Uygur ve bazı Özbek ağızlarının eskicil şekilleri koruyabilme kabiliyetini bu durumun açıklayıcısı olarak gösterebiliriz. Farklı birkaç ekin aynı işlev için kullanılmasına ise bir engel bulunmamaktadır. Karaçay-Malkar ve Kumuk Türkçelerindeki durum ise zaten malumdur.

3. -(l)n ilgi Durum Eki

Bu biçim birim, *-nl* ilgi ekiyle aynı durumda olduğu için konuyla ilgili örnekleri vermenin yeterli olacağı düşüncesindeyiz. Bu yapının Çağatay Türkçesindeki örneklerini Eckmann'ın eserinden yararlanarak şöyle sıralayabiliriz:

yarar bu hasta köngül derdiğa oқи-n yarası "bu hastanın gönül derdini senin okunun yarası iyileştirir"

padişahning köngli-n kuşın şayd kıldılar "padişahın gönlünün⁶ kuşunu avladılar"

izârı-n 'aksidin kün hire bolur "(onun) yüzünün aksinden güneş tutulur"

Mısr ulusu-n barı 'Mısır ulusunun hepsi'

⁶ ilgi eki tarafımızdan eklenmiştir.

Ağaları-n katıda 'ağalarının yanında' (Eckmann 1988: 57-58)

Bunlara bir de İdil-Bulgar yazıtlarındaki örnekler eklenebilir:

Ahmad aya-n ilğici-si 'Ahmad Aga'nın at yetiştiricisi' (Tekin 1988: 64).

Armaş hiri Ya'qut-în bälüw-i 'Armaş'ın kızı, Yakut'un mezartaşı' (Tekin 1988: 79).

Bizce bu durumun örnekleri Köktürk Yazıtları'nda da gösterilebilir⁷. Örneklere geçmeden önce yazıtlarda geçen *üçün* sözcüğünün durumuna bir açıklık getirmek gerekir. Yazıtlarda *üçün* sözcüğünden önce II. teklik kişi iyelik ekinin üstünde gördüğümüz bu yapı *-(/l)n* eskicil bir ilgi eki olmalı. Harezmi, Çağatay Türkçelerinden ve İdil-Bulgar yazıtlarından örnekleri yukarıda verilmiştir (Çuvaşçadaki örnekler için bk. Yılmaz 2002: 4-7). Köktürk Yazıtları'nda *üçün* sözcüğü için özellikle *edat* terimini kullanmayışımızın sebebi bu yapının bizce henüz bazı örneklerde kalıplaşmasını tamamlayamamış olmasındandır. Bu sözcükteki iyelik ekinin *ü* şeklinde yuvarlak olması sebebiyle fark edilememiş olması, onu edat olarak işaretlememize sebep olmuştur. Halbuki *üçün* sözcüğünün kullanım sıklığındaki fazlalığın yanında bir de sözcüğün edatlaşmaya doğru gidişi göz önünde tutulursa bu yuvarlaklaşmanın iyelik eki için çok zor olmasına rağmen Eski Türkçe döneminde veya öncesinde gerçekleşmiş olabileceğini ileri sürebiliriz. *Üçün* sözcüğünü tamamlayan *-n* ise kuvvetle muhtemeldir ki yapıyı zarflaştırıcı araç durum eki olup zaten bugüne kadar en çok üzerinde ittifaka varılmış yapıdır. Sözcüğün bu hâli günümüze bir kalıplaşmayla edat olarak gelmişken durum ekleriyle kullanılan *ucından* gibi şekiller, bu kullanımın başka örneklerini oluşturmuştur. Bu ikinci kullanımın varlığı yukarıda söylenenleri dolaylı yollardan desteklediği gibi erken dönemde kalıplaşmasını tamamlamış bir *üçün* edatının da önünde engel oluşturur (Tartışmalar için bk. Korkmaz 1995: 94-97; yer-yön şeklinde farklı bir anlam tercihiyle *uç* isminin kök olarak gösterilmesi için bk. Nalbant 2012: 87-94).

II. teklik kişi iyelik eki üzerindeki *-(/l)n* ilgi durum ekinin böylece eksik parçası gösterilmiş olup bizce *üçün* edatının kökeni hakkında Korkmaz ve Nalbant'ın *uç* ismi üzerinden ileri sürmelerini Eski Türkçe dönemi için destekleyen önemli bir veriye ulaşılmış olur. Tüm bu anlatılanları bir örnek üzerinde göstermek yararlı olacaktır:

II. teklik kişi iyelik ekli kullanım için;

bilmedüküg-i-n üçün (BK D20) '(senin) bilmediğin-in uc-u-yla, sebep-i-yle'.

Kültigin ve Bilge Kağan yazıtlarından diğer örneklerden bir kesiti de şöyle sıralayabiliriz:

a) Yalın durum istemiyle: *bilmedük üçün* (KT D24), *teñri küç birtük üçün* (KT D12, BK D11, BK D32), *kagan olurtukum üçün*⁸ (BK D36), *bar üçün* (KT G9, KT D29, BK K7, BK D23, KT D29), *türük bodun üçün*⁹ (KT D27), *tegdük üçün* (BK D30), *tüzsüz üçün* (KT D6, BK D6), *yarlukaduk üçün* (KT D15, BK D13, BK D33, BK D34, BK K10)¹⁰.

⁷ Tekin 2000: 108'de bu yapı zaten II. kişi iyelikten sonra *+in* şeklinde işaretlenmiş olup Tekin 2013: 159'da da *{-(/l)n}* şeklinde bu kullanımın sayısının yazıtlarda iki olduğu ifade edilmiştir.

⁸ Akla buradaki iyelik ekinin neden iddia edildiği gibi ilgi eki almadığı sorusu gelebilir. Burada kullanılan iyelik ekinin özel bir durumu vardır. Yapının şahıs işareti olarak kullanılması hakkında bk. Özdemir 2013: 199-207.

⁹ Bu ve buna benzer örneklerde ise *üçün* kelimesindeki edatlaşma süreci tamamlanmış gibidir.

¹⁰ Bu örnekler *üçün* şekliyle ilgili olduğu için verilmiştir.

b) II. teklik kişi iyelik eki üstünde ilgi durum istemiyle: *antagın-ı-n* için (KT G9), *bilmedüküg-i-n* için (BK D20), *küregün-i-n* için (KT D23, BK D19), *yablakın-ı-n* için (BK D20).

c) +(s)I III teklik kişi iyelik eki üstünde ilgi durum istemiyle: *armakçısı-n* için (KT D6, BK D6), *bilmedüki-n* için (BK D16, KT D19), *bulgaki-n* için (KT K4, BK D29), *kikşürtüki-n* için (KT D6), *teblig-i-n kürlügi-n* için (BK D6, KT D6), *yağluki-n* için (KT D19), *yağluki-n yazıntuki-n* için (BK D16), *yarlıkaduki-n* için (KT G9), *yoşaşturtuki-n* için (KT D6, BK D7)¹¹.

4. Belirlilik Açıklaması

Karahan (2011)'de konu örneklerle derinlemesine ele alınmış ve sorunun sebebi 'belirlilik-belirsizlik' düzleminde somutlaştırılmıştır. 'Belirlilik' açıklaması iki ekin ortak temel işlevi olarak görülmüştür. İki ekin 'belirlilik' paydaşlığı, eklerden belirtme durum ekinin, makalede Türk dil tarihi boyunca örnekleri de gösterildiği üzere, bazı durumlarda ilgi ekinin yerine kullanılmasının açıklayıcısı olarak ele alınmıştır. (Tartışmalar için bk. Karahan 2011: 211-218; Grönbech 2000: 123-148).

Tüm bu açıklamalar boyunca dikkat çeken nokta ise, ilgi eki için 'belirlilik' işlevinin, 'sahiplik' işlevinden sonra, ikincil bir işlev olduğu gerçeğinin çoğu durumda göz ardı edilmesidir. Bahsi geçen örnekler için yapılmış bu 'belirlilik' açıklaması, Türk dil tarihi boyunca varsayılan bir nöbetleşmenin (belirtme-ilgi) sebebi olarak gösterilmiştir. Fakat Karaçay-Malkar ve Kumuk lehçelerindeki durumla ortaya çıkan gerçeğe göre böyle bir nöbetleşme hadisesi Türk dili tarihinde tasavvur edilemez. Nöbetleşme olmadığına göre olası sebepler üzerinde durmaya da ihtiyaç yoktur. Kısacası farkında olunmadan bu konu için Türkoloji'de bir algı kırılması yaşanmıştır. Yine de farklı düşünülen noktalar açısından Karahan ve öncüllerine ait açıklamaları gözden geçirmek yararlı olacaktır.

Sorunun temelini, belirtme ve ilgi durumları için 'belirlilik' işlevinin temel işlev olarak kabul edilmesi oluşturur. Zamirler¹² üzerinde ilgi eki için temel işlev olarak 'sahiplik veya iyelik'ten bahsedilebilir ama 'belirlilik'ten her zaman bahsedilemez. Mesela *ben, sen, o, biz, siz, onlar, bu, şu* gibi zamirlerde ilgi ekinin kullanılması bu zamirlere bir belirlilik katmaz. *Bizim evimiz* örneğinde *bizim, biz'e* göre daha mı belirgindir? Veya yapıya hangi açıdan belirlilik katmaktadır? Ama tersi durum olan ilgi ekinin kullanılmaması 'iyelik, sahiplik' anlamının düşmesine sebep olur. *Bizim evimiz* örneğinin ilgi eksiz olarak **biz evimiz* şeklinde kurulması olası değildir. *Biz* ile *ev* arasındaki ilgiyi *bizim ev* örneğinde de 'sahiplik' üzerinden ilgi durum ekinin kurduğu açıktır. Bu örneklerdeki kullanım, *için, kadar, gibi*,¹³ *ile* gibi edatlar için de genişletilebilir. Sonuç olarak *doğru* edatı üzerinden varılan noktada, '*O hâlde, bu edat gruplarındaki yükleme ve ilgi hâli ekleri, münasebet görevi olmayan, fonksiyonları sadece eklendikleri zamirle sınırlı, zamiri belirtmeye yarayan eklerdir*' (Karahan 2011:

¹¹ Burada /n/ sesinin III. teklik kişi iyelik eki bünyesinde ele alınamayacağına dair düşünceler için bk. Özdemir 2014: 141.

¹² 'Belirlilik' açısından hiçbir yapıya ihtiyaç göstermeyen ve makalede de istisna tutulan özel isimlerde ilgi ekinin kullanılması da aynı görüntüyü verir. *Hüseyin'in evi* örneğinde konuşmacı zaten belli olan *Hüseyin'i* bir kere daha belirtmez.

¹³ *Ben gibi* ve *benim gibi* özel kullanımlarda belirlilik açısından bir farklılığın olduğu ileri sürülemez.

216) şeklindeki açıklamanın yukarıdaki 'sahiplik, iyelik' konusu açısından yeniden gözden geçirilmesinde yarar vardır.

Zamirler üzerinde ilgi ekinin temel işlevi ileri sürüldüğü gibi 'belirlilik' değil iyelik sistemi içinde ilgi kurmaktır. Yani ekin asıl işlevinin 'sahiplik, iyelik' olduğu göz önünde tutularak bir çıkarım yapılmalıdır. Bu ekler derin yapılarında birtakım aynı işlevleri barındırıyor ve hatta birtakım nüanslarla aynı türde şekiller olsalar da farklı görevde eklerdir. Bu farklılıktan dolayı bu iki yapı birbirinin yerine kullanılamaz.

Karahan'ın iyelik ekleriyle ilgili örneklerine de bakmak yerinde olacaktır:

Uram yüzüm ol han işigine.

Günlerim dün eyledi.

Bu işler üçün men sizge yahşı kişim yiberürmen.

Atam körmegenni min kördüm.

Henüz hüsni bağında yok şimşâd.

Işkı yolında, kaşuñ yayı (Karahan 2011: 215).

Tüm bu örneklerde geçen iyelik ekleri temel işlevlerini bırakıp da ilgi veya belirtme durum ekiyle amaçlanan 'belirlilik' işlevini üstlenmiyorlar. Yine kendi temel işlevlerindedirler. Bugün metne anlam verirken ilgili yerlere ilgi veya belirtme durum ekini getirme ihtiyacı duyuyoruz. Buradaki hadiseyi doğal olarak eksiltimle açıklamak mümkündür. Çağatay Türkçesi vb. örneklerinde ise durum, bu örneklerden farklıdır. Çağatay sahasındaki *bir kırğavulnı iskenesi (bir sülünün butu)* gibi örneklerde, belirtme durum eki olarak adlandırılan *+nl* biçimbirimi 'belirtme' işlevini sürdürüyor da 'belirlilik' üzerinden biz oraya 'ilgi' işlevini getiriyor değiliz. Ek açık bir şekilde ilgi eki olarak kullanılmıştır.

Son olarak Sertkaya'nın makalesinde geçen şekillerin değerlendirilmesinde '*Zaten ileriye doğru farklı münasebetler kuran iki farklı ekin yan yana bulunması dil mantığı bakımından imkânsızdır*' (Karahan 2011: 216) belirlemesinin *mintedin, antaça, sintede, antada* (Sertkaya 1996: 20) gibi örneklere bakılarak yeniden gözden geçirilmesinde fayda vardır.

5. Ekte Ses Düşmesi Meselesi

Pekaçar-Erdem "Aslında ekin bu şekli, sondaki damak n'sinin çift dudak w sesine değişmesinden sonra düşmesi sonucu meydana gelmiş olmalıdır" açıklamasıyla günümüz lehçelerinde görülen ekin sonundaki ses düşmesinin şeklini vermişlerdir (Pekaçar-Erdem 2015: 447). Ekin yuvarlak şekillerinin düz ünlülerden sonra geldiği ve dudak uyumunun bozulduğu *birinü eteyinnen* gibi örneklerde bu söylenenler için fonetik bir zemin vardır. Özellikle ekin sonundaki sesin düşmesiyle ortaya çıkan yuvarlaklaşmanın bazı örneklerde düz ünlüler üzerinde de devam etmesi dikkate değerdir.

Tarihî dönemde ise *-nl* ekinde bu yuvarlaklaşma, istisnası bugüne kadar çıkmaması kaydıyla yuvarlak ünlüler üzerinde bile görülmez. Öyleyse tarihî dönemde *-nl* eki *-nlı* ekinin kısalmış şekli olarak düşünülemez. Eğer öyle

olsaydı ekin *-nU* çeşidini, Pekaçar-Erdem'in Erdebil ağzından verdiği yukarıdaki örnek (*birinü eteyinnen*) gibi değil belki ama hiç olmazsa *munı teg* gibi yuvarlak şekiller üzerinde görmeliydik. Ek, daha Eski Türkçe evresinde düz ünlülüdür. Devamında da düz ünlülü şekilde karşımıza çıkmıştır. Öyleyse bugün lehçelerde karşımıza çıkmış yuvarlak şekillerin açıklaması iki şekilde yapılabilir:

1. İlgî durum ekinde ses düşmesi olmuş ve ek kısalmış böylece Pekaçar-Erdem'in bahsettiği *-nlı* ekinin son ünsüzünün muhtemelen iki ünlü arasında ünlüleşerek düşmesi sırasında yuvarlaklaşma gerçekleşmiş olmalı. Bu şekil Erdebil ağzı gibi ağızlarda *birinü eteyinnen* örneğinde olduğu gibi dudak uyumunun da bozulduğu durumlar için geçerli olmalı.

2. *-nl* ilgi durum eki dudak uyumuna girmiştir. *-nl* ekini ilgi durum eki olarak ölçünlü hâle getirmiş Karaçay-Malkar ve Kumuk Türkçelerinde ekin dudak uyumuna girdiği görülür. Bu, sonraki bir dönem gelişmesi olarak değerlendirilmeli. Bu ek, kökünü tarihî dönemde gördüğümüz ve belirtme durum ekiyle karıştırılan eskicil bir *-nl* ilgi durum ekinden alıyor olsa gerektir.

Tarihî dönem için ise ilgi ekinin kısalmasından yukarıdaki anılan yuvarlaklaşmanın yuvarlak ünlüler üzerinde bile olmaması sebebiyle bahsedilemez.

6. Oğuz Sahasındaki Örnekler

Karahan (2011)'de gösterilen örneklerin tamamı sanırım ihmal edilebilir niteliktedir. *Kadı Burhaneddin Divanı*'nda doğu lehçelerinin etkisi bilinen bir gerçektir. Bu yüzden bu kaynaktan gösterilen örnekleri Oğuz sahasındaki bir gelişme olarak değil yukarıda verilen örneklerdeki gibi Oğuz dışı bir gelişme olarak algılayabiliriz¹⁴. Tek örnek gibi görünen *Didi ey ata bu sözi söyleme / Bu derdümi birini biñ eyleme* (SN, 560) beyti ise şiir dilinde vezinle ilgili bir durumdan kaynaklanıyor olsa gerek ve ilgi durum eki getirildiğinde vezin bozulmaktadır. Müellif vezin için, uyması gerekli olan şekle uymayarak ilgi durum eki üzerinde bir tasarrufta bulunmuş olmalıdır (Örnekler için bk. Karahan 2011: 211-218).

Tartışmalı bir 'tek örnek' olması başka örneklerin gelmeyeceği anlamına gelmez. Nitekim Pekaçar-Erdem de başka örnekleri verir (Pekaçar-Erdem 2015: 447-448). O zaman da yapılacak şey, yukarıda anılan sebeplerden dolayı yine eski bir ilgi durum eki tasavvur etmek olmalıdır. Ama asla belirtme durum ekine olan benzerlikten dolayı 'yerine kullanılmıştır' gibi bir açıklamaya gidilmemelidir.

Ortada işlev farklılığı varsa dilbilimci, tarihin diğer dönemleriyle karşılaştırma yapmalı ve işleve uygun olarak yapıya uygun bir ad koymalıdır. Hatta denebilir ki karşılaştırma yapılmadan bile, Köktürkçede /g/ sesi için 'ikinci teklik şahıs iyelik ve belirtme ekleri' örneklerindeki ayırmda gösterildiği üzere işlev değişikliği eke ad verme sürecinin birincil belirleyeni olarak kabul edilmelidir.

¹⁴ Azeri sahasından gösterilen örnekler de yukarıdaki örnekler içinde değerlendirilebilir. (Örnekler için bk. Ergin 1977: 353)

Tüm bu sebeplerden dolayı Türk dil konuşurlarının belirtme durum ekini, ilgi durum eki yerine kullanmaları anlamına gelen savlar, öne sürmeler ve bunları açıklama çabaları; fonemik bir benzerlikten kaynaklanan bir algı yanılmasından doğmuş olup yeniden gözden geçirilmelerinde fayda vardır.

7. Sonuç

1. İşlev değişirken ekleri oluşturan seslerin adlandırılmasının da değişmesi, bazı yapılar için uygulanırken bazı yapılar için uygulanmaması Türkoloji'de şaşılacak bir durumu ortaya çıkarmıştır. Algı yanılmasından kaynaklanan bu durum, Harezmi ve Çağatay Türkçelerindeki örneklerle Karaçay-Malkar ve Kumuk Türkçelerindeki şekillere bakılarak aşılabilir.

2. *+nl* belirtme durum eki, *+nl* belirtme durum ekidir ve tarihin hiçbir döneminde analogiyle bile olsa ilgi durum eki yerine kullanılmamıştır.

3. Belirtme durum ekinden farklı olarak *+nl* şeklinde eskicil bir ilgi durum eki vardır. Bu anlamda ilgili dönem gramerlerinde *+nl* ilgi durum eki, *+(n)lŋ*, *+lg*, ve *+(l)n* şekillerinin yanında, belirtme durum ekiyle karıştırılmadan yerini almalıdır.

4. Bugün Yeni Uygur Türkçesi ve bazı Özbek ağızlarında görülen bu *+nl* ilgi durum eki Türkçenin eskicil yapılarından biridir. Özbek Türkçesinin bazı ağızları ve Yeni Uygur Türkçesi, '*zamir n*'sinin kullanılmaması' örneğinde de görüldüğü üzere, bu tür eskicil yapıları saklayabilme kabiliyetine sahiptir.

5. Bu ileri sürmeler Kumuk Türkçesindeki ilgi durum eki için de geçerlidir. Tekin'in ileri sürdüğü bu biçimbirim '*belirtme ekiyle aynıdır ve bu ekin eski şeklidir*' savı, özellikle yukarıda ileri sürülen sebeplerden dolayı yeniden gözden geçirilmelidir. Yukarıda gösterildiği üzere Kumuklar bugün eskicil bir ilgi durum eki kullanmaktadırlar. (Tekin'in Ramstedt'e eleştirileri için bk. Tekin 2013: 158).

6. Tekin'in Çuvaşlar için getirdiği değerlendirme üzerinde yeniden durulsa yararlı olur. Bir lehçenin *nazal n* sesini *dış sesi n*'ye çevirmesi, o lehçenin kullandığı bütün *dış sesi n*'li şekillerin *nazal n*'den geldiğini göstermez. Kırgız Türkçesindeki şekillerin varlığı, Ramstedt'in önerisini güçlendirir. Ama asıl sebebin açıklanması daha geniş bir çalışmayı gerektirir. Şimdilik Ramstedt'in kendisinin de farkında olmadan doğruya daha yakın olduğunu söylemekle yetinelim. Böylece Ramstedt'in öne sürmelerinin hepsini kabul etmek durumundayız. (Ramstedt'e eleştiriler için bk. Tekin 2013: 158).

7. Tekin'in *-n* ilgi durum eki için '*ilgi ekindeki n'nin nazallaşmasıyla, bu ekin yeni şekli ortaya çıkmış ve böylece geç dönem Ana Türkçede bu ek yükleme ekinden ayrılmıştır*' (Tekin 2013: 160) açıklamasının yeniden ele alınmasında yarar vardır. Eski Türkçe ve sonrasında bu ses hâlâ ilgi eki olarak kullanılmaktadır. Bu ses farklı görevlerde varlığını devam ettirmiştir. Ortada sadece belirtme durum ekiyle fonemik bir benzerlik vardır. Bu ek, ilgi işlevi için ortaya çıktığı ilk günden itibaren bu işlevle kullanılmıştır. Belirtme durum eki tarihin hiçbir döneminde ilgi durum eki yerine kullanılmamıştır. Bu biçimbirimler başından beri zaten ayrıdır ve farklı görevde kullanılmaktadır.

8. Tekin'in *+/l)n* ilgi durum eki için gösterdiği iki rakamı (Tekin 2013: 159) *ekin ara* (KT D1, KT D2, BK D2, BK D4) gibi örneklerle bakılarak yeniden belirlenmelidir. Bu durumda benim de süregelen açıklamaların etkisiyle ileri sürdürdüğüm aynı durumdaki */n/* sesleri için 'belirtme durum ekidir' belirlemesi ilgi durum ekiyle yer değiştirmelidir. (Geniş bilgi için bk. Özdemir 2014: 140)

8.a. Yazıtlarda *üçün* sözcüğünden önce II. teklik kişi iyelik eki üzerinde ortaya çıkan *-(l)n* biçimbirimi ilgi durum ekidir ve bu yapılar belirtili isim tamlaması kalıbındaki kullanımlardır. *bilmedüküg-i-n üçün* '(senin) bilmediğin-in uc-u-yla, sebab-i-yle'

8.b. Yine yazıtlarda *üçün* sözcüğünden önce III. teklik kişi iyelik eki üzerindeki *-n* biçimbirimi de II. teklik kişi iyelik ekindeki duruma göre ilgi durum eki olup bu yapılar da belirtili isim tamlaması kalıbındaki kullanımlardır. *bilmedüki-n üçün* '(onun) bilmediği-nin uc-u-yla, sebab-i-yle'

8.c. Yine yazıtlardaki *üçün* sözcüğünün yalın durum istemi de belirtisiz isim tamlaması kalıbındaki kullanımlardır. Bu kullanımların *üçün* sözcüğündeki edatlaşma sürecinin tamamlanmasına *8.a* ve *8.b* maddelerindeki kullanımlardan daha yakın olduğu burada ifade edilebilir: *tenri küç birtük üçün* 'Tanrı güç verdiği uc-u-yla, sebab-i-yle'

9. *-n/* ilgi durum eki çok eski bir yapıdır. Bu ekin belirtme durum ekiyle fonemik benzerliği, tüm Türkoloji'yi bu konuda içinden çıkılmaz bir hale sokmuştur. Belirtmenin ilgi durumu yerine kullanıldığını ileri sürenlerin önünde Çağatay ve Harezmi Türkçelerinden gösterilen örnekler bir sorun olarak durmaktadır. Eckmann'ın başlangıçta doğru olarak adlandırdığı ama 'belirtme durum ekidir' diye devam ettirdiği açıklaması ortadaki işlev yok sayıldığı için yeniden gözden geçirilmelidir. Halbuki Türk dil tarihinde aynı sesin farklı işlevler yüklendiği birçok örnek gösterilebilir. Seslerin aynı olması ekin de aynı olması anlamına gelmez.

10. *+n/* belirtme durum ekinin ilgi durum eki yerine kullanıldığını ileri sürenlerin önünde bir başka sorun daha vardır. Bugün bazı edatların ilgi durum istemi tüm Türk dil coğrafyasına hâkimdir. Aynı edatların Eski Türkçeye tekabül eden örneklerinden önce gelen */n/* ses birliği neden ilgi durum eki olarak değil de belirtme durum eki olarak belirlenmiştir? Halbuki, bu şekli zamanla kullanımdan düşen eskicil bir *+n/* ilgi durum ekiyle açıklamak, bugünkü Karaçay-Malkar ve Kumuk Türkçelerinin durumuyla Çağatay ve Harezmi Türkçelerinden gösterilen örnekler ışığı altında mümkündür. Ama bu kadar geniş bir alanda belirtme ekinin, ilgi ekine doğru olan bir 'istem değişikliğini' zamirler için 'belirlilik' gibi ikincil bir işlev üzerinden açıklamak zor görünmektedir.

11. Her iki yapının aynı sese sahip olduğunu söylemek başka bir şeydir, belirtme durum ekinin ilgi durum eki yerine kullanıldığını ifade etmek başka bir şeydir. İkincisinin sebebi, Eski Türkçe döneminde durum eklerinin bir diğerinin yerine kullanılmasına bağlanmaktadır. Yukarıda delilleriyle gösterildiği üzere ilgi ve belirtme durum ekleri arasında böyle bir ilişki bulunmamaktadır. Ancak eskicil bir ilgi durum ekinin kullanılmasıyla açıklanabilecek bir durumla karşı karşıyayız.

12. Bahsi geçen dönemlerde 'ilgi durum kavramı' Türkçe için söz konusu olmasa, belki belirtme durum eklerinin bu şekilde kullanımı var sayılabilirdi. +(n)İğ ekiyle bu kavramın kesinleşmiş olduğu dönemlerde, ilgi durumu için başka birkaç biçimbirim tasavvur etmek dil mantığımızı zorlamasa gerektir. Ama aksi bir tutum dil mantığımız için çok kabul edilebilir bir manzara arz etmez.

KAYNAKLAR

AKAR, Ali (2005). *Türk Dil Tarihi*. Ötüken Yayınları. İstanbul.

ALKAYA, Ercan (2007). *Kuzey Grubu Türk Lehçelerinde Edatlar*. Manas Yayıncılık, Elazığ.

ARAT, Reşid Rahmeti (1979). *Kutadgu Bilig III İndeks*. (haz. Kemal ERASLAN, Osman Fikri SERTKAYA, Nuri YÜCE). TKAE Yayınları. İstanbul.

ARAT, Reşid Rahmeti (1999). *Kutadgu Bilig I*. TDK Yayınları. Ankara.

ARAT, Reşid Rahmeti (2003). *Kutadgu Bilig II*. TDK Yayınları. Ankara.

BURAN, Ahmet- ALKAYA, Ercan (2011). *Çağdaş Türk Yazı Dilleri I*. Anadolu Üniversitesi Yayınları. Eskişehir.

BURAN, Ahmet- ALKAYA, Ercan (2011). *Çağdaş Türk Yazı Dilleri II*. Anadolu Üniversitesi Yayınları. Eskişehir.

DİLÇİN, Cem (1991). *Süheyl ü Nev-Bahâr İnceleme, Metin, Sözlük*. TDK Yayınları. Ankara.

ECKMANN, Janos. *Chagatay Manuel*. Indiana University. Bloomington.

ECKMANN, Janos (1988). *Çağatayca El Kitabı*. (çev. Günay KARAAĞAÇ). İÜEF Yayınları. İstanbul.

ERASLAN, Kemal (2012). *Eski Uygur Türkçesi Grameri*. TDK Yayınları. Ankara.

ERGİN, Muharrem (1977). *Türk Dil Bilgisi*. Minnetoğlu Yayınları. İstanbul.

GABAİN, A. Von (2007). *Eski Türkçenin Grameri*. TDK Yayınları, Ankara.

GRÖNBECH, K. (2000). *Türkçenin Yapısı*. (çev. Mehmet AKALIN). TDK Yayınları. Ankara.

HACIEMİNOĞLU, Necmettin (1996). *Karahanlı Türkçesi Grameri*. TDK Yayınları. Ankara.

KARAHAN, Leyla (2011). *Türk Dili Üzerine İncelemeler*. Akçağ Yayınları. Ankara.

KAYA, Ceval (1994). *Uygurca Altun Yaruk, Giriş, Metin ve Dizin*. TDK Yayınları. Ankara.

KORKMAZ, Zeynep (1995). *Türk Dili Üzerine Araştırmalar*. TDK Yayınları. Ankara.

ÖZDEMİR, Hakan (2014). "III. Teklik Kişi İyelik Eki +(s) ve Zamir n'si Üzerine Bir Değerlendirme Denemesi". *Dil Araştırmaları* Sayı: 14 Bahar, Ankara, 137-145.

ÖZDEMİR, Hakan (2015). "Eski Türkçede İlgi ve Belirtme Durum Ekleri Üzerine". *Dil Araştırmaları*. Sayı: 16 Bahar 2015, 121-132 ss.

ÖZKAN, Mustafa (2001). *Türkçenin Ses ve Yazım Özellikleri*. Filiz Kitabevi. İstanbul.

NALBANT Mehmet Vefa (2012). "Üçün ve için Edatları üzerine Yeni Bir Değerlendirme". *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Türkoloji Dergisi*. 19. 2. s. 87-94.

PEKAÇAR, Çetin- ERDEM UÇAR, Filiz Meltem (2015). "Çağatay Türkçesinde +nl İlgi Hâli Eki". *International Journal of Languages' Education and Teaching, UDES 2015*. 443-456.

SERTKAYA, Osman Fikri (1996). 'Zamirlerde Katmerli Çekim Üzerine'. *Uluslararası Türk Dili Kongresi-1992*. TDK Yayınları. Ankara. 17-37.

SEV, İ. Gülsel (2007). *Tarihi Türk Lehçelerinde Hal Ekleri*. Akçağ Yayınları. Ankara.

ŞEN, Serkan (2014). *Eski Uygur Türkçesi Dersleri*. Bilge Kültür Sanat Yayınları. İstanbul.

TAŞ, İbrahim (2009). *Süheyl ü Nev-bahâr'da Eskicil Öğeler*. Palet yayınları. Konya.

TEKİN, Talat (1967). *A Grammar Of Orkhon Turkic*. Indiana University. Bloomington.

TEKİN, Talat (2000). *Orhon Türkçesi Grameri*. Türk Dil Araştırmaları Dizisi: 9, Ankara.

TEKİN, Talat (2003). "On The Origin Of The Turkic Genitive Suffix". *Makaleler 1 Altayistik*. (haz. Emine Yılmaz, Nurettin Demir). Grafiker Yayınları. Ankara. 347-352.

TEKİN, Talat (2010). *Orhon Yazıtları*. TDK Yayınları. Ankara.

TEKİN, Talat (2013). "Türkçe İlgi Hâli Ekinin Kökeni Üzerine". *Dil Araştırmaları*. (çev. Gökçen Bilgin). Sayı: 13 Güz. Ankara. 157-162 ss.

TEZCAN, Semih (1994). *Süheyl ü Nev-bahâr Üzerine Notlar*. TDAD Yayınları. Ankara.

